

DOI:10.26104/NNTIK.2023.74.11.063

Исмаилова Р.У.

**ЖАПОН ПОЭЗИЯСЫНЫН КЫРГЫЗЧА КОТОРМОЛОРУ
ЖӨНҮНДӨ**

Исмаилова Р.У.

О КЫРГЫЗСКИХ ПЕРЕВОДАХ ЯПОНСКОЙ ПОЭЗИИ

R. Ismailova

ABOUT KYRGYZ TRANSLATIONS OF JAPANESE POETRY

УДК: 82

Жапондордун байыркы, орто кылымдагы доордон тартып, классикалык адабиятынын ири өкүлдөрүнүн, кийинки учурдагы заманбап акын-жазуучуларынын чыгармаларын кыргыз тилине которуу совет доорунда эле жакшы жолго коюлган. Жапондордун илгертен бери сөз маданиятына, сөз өнөрүнө мамилеси өтө аяр, өтө бийик, чоң жоопкерчиликтуу болгон. Байыркы жана орто кылымдардагы поэзиясы, VII-XIII кылымдар аралыгындагы классикасы, биринен-бири өткөн табышмактуу жанрлары, беш сап танка ыры, хоккуларында терең сыр, поэтикалык чексиз аалам батырылып, дүйнөлүк маданияттын алтын казынасын байытып турат. Тээ байыркыдан бери сүйүү лирикасы жапон адабиятына мүнөздүү, эң көп кездешкен салттуу темалардан. Акындардын көпчүлүгүндө ички сезимди табият менен жуурулуштуруп, жашыл ааламдын ар кыл көрүнүшүнө ассоциациялап берүү өнүккөн. Табиятты сүйүү, жаратылыш менен койун-колтук алышып, эриш-аркак жашоонун артыкчылыгы жапон акындарынын дээрлик баарына тиешелүү экенин ырларынан баамдайбыз.

Негизги сөздөр: жапон, классикалык, иероглифттик, хригана, катахана, танка, жанр, хокку, поэтика.

Перевод на кыргызский язык произведений великих представителей японской классической литературы древнего, средневекового периода, а также современных поэтов и писателей был прочно налажен еще в советское время. С древних времен отношение японцев к культуре речи и искусству речи было очень чутким, очень возвышенным и очень ответственным. Поэзия античности и средневековья, классика VII-XIII веков, мистические жанры, переходящие один за другим, пятистрочные песни танка, глубокие тайны, поэтическая безграничная вселенная погружаются в их хокку, обогащая золотую сокровищницу мировой культуры. С древних времен любовная лирика была одной из самых распространенных традиционных тем в японской литературе. У большинства поэтов развито соединение внутреннего чувства с природой и связывание его с различными проявлениями зеленого мира. Из его стихов мы видим, что любовь к природе, добродетель жить рядом с природой свойственны почти всем японским поэтам.

Ключевые слова: японская, классическая, иероглифическая, хригана, катахана, танка, жанр, хокку, поэтика.

Translation into Kyrgyz of the works of great representatives of Japanese classical literature of the ancient and medieval periods, as well as modern poets and writers, was firmly established back in Soviet times. Since ancient times, the Japanese attitude towards the culture of speech and the art of speech has been very sensitive, very

sublime and very responsible. Poetry of antiquity and the Middle Ages, classics of the 7th-13th centuries, mystical genres passing one after another, five-line tanka songs, deep secrets, a poetic boundless universe are immersed in their haiku, enriching the golden treasury of world culture. Since ancient times, love poetry has been one of the most common traditional themes in Japanese literature. Most poets have developed a connection between inner feeling and nature and associating it with various manifestations of the green world. From his poems we see that love for nature and the virtue of living close to nature are characteristic of almost all Japanese poets.

Key words: japanese, classical, hieroglyphic, hiragana, katakana, tanka, genre, haiku, poetics.

Дүйнөлүк классиканын ири өкүлдөрүнүн бири У. Шекспирдин «Ким котормо менен иштесе, башка дүйнөнү көрөт» деген учкул кеби бар эмеспи. Болжолдуу алганда эгемендүүлүк жылдарынын ар кайсы мезгилинде жарык көргөн, сайттарга басылган дүйнөлүк поэзиянын жана кыргыз поэзиясынын антологиясын түзгөн чыгармалардын айрым бир котормолоруна кеңири токтолуп өтүүнү туура таптык.

Жапондордун байыркы, орто кылымдагы доордон тартып, классикалык адабиятынын ири өкүлдөрүнүн, кийинки учурдагы заманбап акын-жазуучуларынын чыгармаларын кыргыз тилине которуу совет доорунда эле жакшы жолго коюлган. Андан кийинки убактарда кайрылгандар болгон. Алардын ичинен окурмандардын кызыгуусун арттырган айрымдарын мисалга тартсак жетишчүдөй. М: Хиромцу Осима «Эки жүз элүү» (которгон: Ж. Алыбаев. - Китепте; Хиросимо кектери, Ф.: «Кыргызстан», 1969.), Мацуо Басё «Жапон элинин улуу акыны тууралуу» (которгон С. Акматбекова, Мээрим, 1999.-№2, 76-б.), Басё акын (автору А. Жуманалиев. Жапон акынынын өмүрү, чыгармачылыгы, Ырлар. - Б., 1996. - 3-14-бб.), Япон поэзиясынан (которгон; Т. Орокчиев, Кыргыз руху, 2009. - 4-декабрь, №42. - Б.14; 18-декабрь - №44. - Б.14), Басё «Үч саптар» (хоку-ыр) (которгон: С. Жусуев, Европа Азия ырлар. - Б., 2007. - 537-б.), Басё, Сайгё: Ырлар-поэзия (которгон А. Жуманалиев. «Улуу тоолор», Б., 2017) жана башкалар.

Кыргыз тилинин фонетикалык түзүлүшү жапон

тилине окшошуп кетет. Этиш сөздөр сүйлөмдүн аягына келет. Жапондордун үч алфавити бар: иеорглифтер, хригана жана катахана. Иеорглифтерди (пиктограмма) кытайлардан алышкан. Мезгил талабына ылайык кытайлар дайыма тилди модернизациялап (жаңыртып, оңойлотуп, байытып, өнүктүрүп) турушкан. Аларда 12 сызыктан турган иеорглифтер да бар. Катахана көбүнесе чет тилдерден кирген сөздөрдө иштетилет. Мисалы, интернет, такси, адамдардын аттарын жазганда ж.б.

Жапондардын илгертен бери сөз маданиятына, сөз өнөрүнө мамилеси өтө аяр, өтө кылдат, өтө бийик, чоң жоопкерчиликтүү болгон. Байыркы жана орто кылымдардагы поэзиясы, VII-XIII кылымдар аралыгындагы классикасы, биринен-бири өткөн табышмактуу жанрлары, беш сап танка ыры, хоккуларында терең сыр, поэтикалык чексиз аалам батырылып, дүйнөлүк маданияттын алтын казынасын байытып турат.

Союз кезинде жапон адабиятынан которулган китептер да бар [1, 2, 3, 4, 5]. Аты аталган котормолордун дээрлик баарында жапондорго мүнөздүү ырдын техникасы, ойду берүүнүн манерасы, ар бир акын-жазуучуга таандык жекече стили жана акындар жашап өткөн доордун духу сакталган.

Котормочу Р. Айталиева окумуштуу, котормочу жана акын А.Е. Глускинанын орус тилинен таржымалаган «Көөнө жапон поэзиясынан беш саптар...» (IX-XIII кылымдар) деген китебинде [6,4] мындай деп жазат: «5 сап 31 муундан турган танка жанрынын өнүгүшү Кытай империясындагы маданияты гүлдөгөн Тан (VII-X кылымдар) доорунун учуруна туура келет. Ал мурдатан келе жаткан жапондардын салтындагы көлөмдүү жанр – ата-бабалардын эрдигин жомоктоп айткан баатырдык санжыра, дастандарынын өнүгүшүн токтотуп, чүмбөттөлгөн шарттуу, тар, ордо турмушун кеңири чагылтат. Маданияты гүлдөгөн ордо тартибинде жазылган кат, айтылган дубайы саламга, атайы уюштурулган сейил, поэзия мелдештери, сармерден үлпөттөрүндө берилген тема, суроого же учурдагы боло калган кырдаалга ылайык танка 5 сап ыры менен буйдалбастан шыр жооп берүүгө милдеттүү болушкан. Бул эки доор-танканын доору. Ал кезде бул ырды билбеген, аны жамактай албаган, алым-сабак ырды жоопсуз калтырган жапонду жолуктуруу мүмкүн эмес эле» [6, 6-б.].

Ямабе Акахито

Так үстүндө орнотулган таажыдай,
Маңдайымда Микасанын тоолору,
О, андагы ыйлаганы куштардын, -
Басылгансып анан кайра зар кагып,
...Сүйүү күчү сабыркатты жанымды [6, 47-б.].

Тээ байыркыдан бери сүйүү лирикасы жапон адабиятына мүнөздүү, эң көп кездешкен салттуу темалардан. Акындардын көпчүлүгүндө ички сезимди

табият менен жуурулуштуруп, жашыл ааламдын ар кыл көрүнүшүнө ассоциациялап берүү өнүккөн. Я.Акахитонун төрт сабында Мисасанын тоолорун «*Так үстүндө орнотулган таажыдай*» деген салыштыруусу аруу сезимдин ар кыл абалын; сагынычын, кусалыгын, күйүтүн, эңсөөсүн «лирикалык мендин» сезими Мисасанын тоолорундай бийик, кол жеткис экенин туюндурат.

Яманоз Окура

Кытайда жүрүп тууган жерин сагынганда
Илкип келем запкысын жеп турмуштун,
Жашым жутуп бүтпөс арман аркалап,
Не кылчумун
Башым катып, жер көчөт,
Же куш эмесмин канаты бар учууга! [6, 51-б.].

Акын алыс жактарда кез кезип жүргөн (байыртадан жапон акындарына жер кезген, эл кыдырган адат болгон) Я. Окуранын туулган жерине болгон сагынычы менен санааркоосу «*Жашым жутуп бүтпөс арманга айланганын*» сезебиз. Сагынычтан санааркаган акын кыялында эгер канат бүтсө, куш болуп учуп кетүүгө даяр экенин да жашырбайт.

Табиятты сүйүү, жаратылыш менен койун-колтук алышып, эриш-аркак жашоонун артыкчылыгы жапон акындарынын дээрлик баарына тиешелүү экенин ырларынан баамдайбыз. Жазгы бактагы кара өрүктүн гүлдөгөнүнө маашырланган О. Табито минтип ырдайт:

Отото Табито

Жазгы бак жөнүндө
Үлбүрөгөн жыпар жыттуу кара өрүк,
Чарбагыма гүлүн тегиз төктүбү?
Же түбү жок түбөлүктүү көк теңир,
Жер бетине
Кар себелеп кеттиби?... [6, 54-б.].

Көк теңир-Кудайдын каалоосу менен кар себелеп кеттиби деп, өрүктүн ак гүлүнүн кооздугун, ажайып көрүнүшүн себелеп жааган ак карга салыштырды. Эки окшоштук, эки көрүнүш ого бетер бажырайып чыга келди. Поэзиянын тили которулбас тил деген чындык. Поэзияны жүрөк менен кабылдоо, туюу, таасирленүү, синирүү, арбалуу жана эргүү аздык кылат.

Отото Якамото

Иңир кире баштаганда абайлап,
Эшиктерин ачып койдум үйүмдүн,
Асылкечтин келээр малын акмалап,
Ал түшүмдө айткан эле көп ирет:
«Жолугууга өзүм сага келем» деп... [6, 61-б.].

О. Якамото асылкечин сагынган каармандын жан дүйнөсүн өзүнүкүндөй кабылдаганы менен көңүлдө калат. Сүйгөнү келем деп, түшүндө айтканынан үйүнүн эшигин ачып коюп, анын кирип келатканын элестеткен ары мунайымдуу, ары сырлана, ары

купуялуу ыр саптарын жараткан.

Ки-Но Цураюки

*Кундуз чачым ак көбүккө оронгон,
Жээктеги ак толкундар ак көбүктөн кийгени,
Экөөбүздөн ким агыраак,
Жооп бер
Деңиздеги аралдардын ээси!* [6, 113-б.].

Акын Ки Цураюки өзүн деңиздин баласындай сезет. Ал жашоосун деңизсиз элестете албайт. Анын өмүрү деңизге байланган, деңиз менен башталып, деңиз менен бүткөнсүйт... Чачын ак аралаганча жашап, башын жээктеги толкундардын түсүнө салыштырып, адам бу жарыкчылыкка эмне максат менен келип-кетет деген соболдун жандырмагын чечмекке «деңиздеги аралдардын ээсине» кайрылууга аргасыз.

Уэмон

*Боз кыроо чалган жендерим,
Жазданамын башыма.
Түмөндөгөн ойлордон бул түнү мага уйку жок.
Шооласын чачкан ай дагы,
Сустайып муздак сезилет.* [6, 133-б.].

Адатта акындар ойдун туткунунда жүрүшөт. Алардын жүрөгүнө тынчтык бербеген бир ой басса-турса жадынан кетпейт. Ал жакшы ыр жазуу түйшүгү, мыкты поэзиянын үлгүсүн жаратуу убарагерчилиги... Акын Уэмон ошол түмөн түйшүктүү санаа, кыйынчылыктан жеңи-башын кыроо каптап, ызгаар суукка торулса да, ойдун көлүнөн чыга албай, ички дүйнөсүн сезгендей, ак шооласын чачкан ай да сустайып муздак сезилет.

Хайку жапон поэзиясындагы салттуу жанр болуп саналат. «5-7-5» ыр саптары менен түзүлүп, үч саптан жана он жети муундан куралат. Бул жанрдын жаралуу тарыхы XVI кылымдын аягы XVII кылымдын башына таандык. Хайку жанрында ыр жазган белгилүү жапон акындарынан Мацуо Басё, Кобаяси Исса, Ёса Бусон жана башкаларды атоого болот.

Классикалык хайкуда адам менен жаратылыштын карым-катнашы, мамилеси, ички биримдиги баяндалат, табият көбүнесе жыл мезгилдери аркылуу берилгендиктен, учур чактагы автордун ички жандүйнө абалы, көз карашы, ички туйгулары, ой-толгоолору баяндалат. Хайку жанрынын дагы бир артыкчылыгы – ыр болгону үч саптан куралганына карабастан, китепте ар бир ыр бир бетке өзүнчө басылат. Мындай эреже (тартип) менен окуу окурман ар бир ырды окуган соң, ырды шашпастан толук кабылдап, анын дүйнөсүнө терең сүңгүп киришине жол ачылат. Демек, хайку ырларын биздегидей шатыратып, баарын бир дем менен окуп салганга болбойт. Мындайда окурманда эч кандай таасирленүү байкалбайт. Бизде начар жазылган ыр саптары көркөм окуудан кийин сапатын

сездирбей калганын айтпайсызбы... Айрыкча, кучтүү сезим менен айтылган декламациялык ырлардан анын маңызын, техникасын, чыныгы табияттын аңдоо кыйын.

Үч сап ыр – хайкуну окуган соң, окурман ырдын маанисине сүңгүп, беш-он мүнөт ырды мээде сактап турганда гана хайку ырлар окурманды өзүнүн керемет дүйнөсүнө жетелейт дешет адистер.

Хайку ырлардын дагы бир өзгөчөлүгү, дагы бир артыкчылыгы анын медитациялык күчкө ээ экендиги. Кечкисин үйдө же кооз жаратылыш койнунда жалгыз олтурган кезде хайку ырынын жардамында эффективдүү медитацияны жүзөгө ашырууга болот. Ал үчүн үч сап – хайку ырын жаттап, андан соң аны ичтен тынбай жай кайталап, ырдагы сюжетти мээде чакылдырып, ошол сюжетке өзүңүз визуалдуу түрдө кирип кетүүгө аракет кылыңыз жана ошол дүйнөдө көңүлдү бир жерге топтоп, беш-он мүнөт туруңуз. Чакан көлөмдөгү хайкуларды жаттап алуу көп деле кыйынчылыкты талап кылбайт. Ушул көндүмдөрдү бир нече жолу аткарган соң, адам стресстен арылып, көңүлү бир жерге топтолуп, баштагы пайдасыз, чаржайыт ойлордон арылып, кадимкидей жеңилдей түшөрү илимде дадилденген. Мындан сырткары хайку ырлар окурмандын эстетикага болгон табитин ачат.

Хайку саптардын биринчи сабында «кайда?» деген суроого, экинчи сабында «эмне?» жана үчүнчү сабында «качан?» деген суроого жооптор жазылат. Чакан жазылган үч сап ырдагы ар бир саптын өз салмагы, мааниси, таасири камтылган. Хайкунун негизги принциби – бир ооз сөз менен көп нерсени туюнтуп берүү. Кыргызда: «Кептин астында кеп жатат...» - деген сөз бар эмеспи. Ошол сыңарындай.

«Хайкуда бүткүл жапон маданиятынын маңызы камтылат, дзен-буддизмдин идеяларына ширелген. Хайку поэзиясында күтүүсүз бурулуштарга, түшүнүксүз жашоону көндүм менен кабылдоого, көз ирмемде түбөлүк дүйнөнү аңдоого басым жасалып, жашоонун туура багыттарын издөөдө поэтикалык саякаттоо салтын түзүүгө алып келет. Саякаттын табигый жолунда таасирлердин такай алмашуусу үч сап ырларда жаңычыл ой-толгоолорду көрүп-билип, аңдап түшүнүүгө жол ачат» деп жазат котормочу К.Эрназаров [7] сайтындагы котормосунда.

Жапон адабиятынын ири өкүлдөрүнүн бири **Мацуо Басёнун** (1644-1694) хайку – үч сап ырларын жапон тилинен түзмө-түз которгон Э. Абдазов, котормонун көркөм редактору К. Эрназаров.

Авторлор жөнүндө кыскача маалымат бере кетели. Э. Абдазов, адистиги боюнча тарыхчы, жапон тилин окуп-үйрөнгөн, Жогорку Кеңеште иштейт. К.Эрназаров Орусиянын Элдери достугу университетинде (РУДН) Гравитация жана космология институтунда эмгектенет.

*Саргайган беде гүлү,
Чыгыштан Ай сустайып,
Батышта Күн кызарат.*

*Жөтөлсөм да күрс-күрс,
Жатам жалгыз, жапжалгыз,
Жалгыздык жан шеригим.*

*Курманы тиштегенде –
Хорюдзи храмынан,
Коңгуроо үнү угулат.*

*Карагайды ак кар басты,
Чайынып турчу дайым,
Салаалап жааган жаанга.*

*Жаз да кетти,
Балыктар ыйлап жатса,
Куштар турду көзгө жаш алып.*

*Сапарда ооруп калдым,
Аңгыраган ээн талаа,
Түшүмө тынбай кирет.*

*Июнь айы,
Чокуну булут каптайт,
Арасияма [1].*

*Арасияма – Киото шаарынын батыш тарабын-
да жайгашкан тоо. Бул тоонун этегинде белгилүү
Арасияма бамбук токою жайгашкан.*

*Жаалданат толкундар, каарданат,
Садо аралына албууттанып боюн урат,
Саманчынын Жолу көктөн кол сунат.*

*Бажырайган гүл өңүнөн,
Өзүн төмөн сезип,
Ай булутка жашынды.*

*Тынымсыз торгой үнү,
Көңүл куунак, басканым шат,
Ашууда баратамын.*

Жогорудагы ыр саптарынын ар бири жөнүндө кеңири сөз кылса болот. «Саргайган беде гүлү» беде жылына эки-үч ирет гүл ачса, жыйымы жакындап келаткандагы жаратылыш көрүнүшү көз алдыга тартылат. Айрыкча иңир кирип келатканда чегирткелер чырылдап, сайдагы бакылдаган бакалардын үнү, ысыктан ныксырап бараткан толукшуган жайдын колу-бутун жайып, суналып жаткан кези кандай сонун! «Чыгыштан Ай сустайып, Батышта Күн кызарат» деген саптар таң алды менен күн баткандагы убактын ажайып картинасын бет алдыңызга тартат.

Адабияттар:

1. Япон акындары. / Редактор Өмүрбаев С. – Фрунзе, 1959. – 184 б.
2. Хасимото Киминари. / Которгон Арыков Т. - Фрунзе: Кыргызстан, 1969. – 74 б.
3. Хиросима кектери. «Үч сап ыр». / Которгон Жусуев С. - Фрунзе: Кыргызстан, 1969. - 5-8-бб.
4. Басё М. Хоккулар: Ыр. / Которгон Акматбекова С. – Фрунзе: Ала-Тоо, 1987. - №8. - 95-97-бб.
5. Накатоми Якамори «Кусаланып сен жөнүндө ойлонуп»... Ыр. / Которгон Айтиалиева Р.-Бишкек: Ала-Тоо, №3. -191-б.
6. Айтиалиева Р. Кылымдар ыры. – Бишкек: Кыргызстан, 1997-ж. -159 б.
7. Кыргыз маданият борбору. [Электрондук ресурс]. 26.03. 2022. kmborboru.su.